

"מצעד החיים" ביום השואה

חז"ל לא הזכירו לשמור יאהרצייט ליום פטירת אב ואם. כן הרמב"ם ושאר ראשונים, ואף ר' יוסף קארו בשו"ע לא הזכירו מנהג זה. רק קצת לפני תקופת רמ"א התחילו באשכנז מנהג זה. לכאורה מנהג זה מנוגד לנאמר בגמרא (מועד קטן כז:): "אל תבכו למת יותר מדאי וכו' יותר מכשיעור. הא כיצד? ג' ימים לבכי, ז' להספד, ל' לגיהוץ ותספורת. מכאן ואילך אמר הקב"ה: 'אי אתם רחמנים בו יותר ממני?!'". וכבר העיר רמב"ן בספר "תורת האדם" ("כתבי הרמב"ן", מהד' מוסד הרב קוק, ח"ב עמ' פב; ודבריו הובאו בט"ז לשו"ע יורה דעה, סוף סי' שמד) "אין מנהג ולא דרך ארץ להזכיר המת אחרי י"ב חודש". עד כאן לשונו. ומפורש אמרו חז"ל: ג' דברים עלו במחשבה ליבראות וכו' על המת שישתכח מן הלב (פסחים נד ע"ב). כלומר על החיים לטפל בצרכי החיים, להתקדם ולפתח את בניין העולם, ולא לעסוק בנבכי העבר. ושמא מפני שהצד הרגשי גובר על בני אדם והם נוטים להגזים באבלותם, קבעו חז"ל כי בכל מחלוקת להלכה בדיני אבלות "הלכה כמי שמיקל באבלות" (מועד קטן י"ח.).

גם כאשר אנו מתאבלים על חורבן ירושלים, אין הטעם כדי להרבות בכי על ההרוגים בעת ההיא. כך מחנך אותנו הרמב"ם: "יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהם, כדי לעורר הלבבות לפתוח בדרכי תשובה ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים, ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות. שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב" (רמב"ם, הל' תעניות, פ"ה ה"א). ותמוה, הרי הרמב"ם כתב ספר הלכה למעשה. בשביל מה לערב כאן דברי מוסר? [כי דרכו לכתוב מוסר רק בסוף כל ספר וספר שבארבעה עשרה חלקיו]. אלא רצה להציל משגיאה נפוצה. אין לבכות על מה שכבר עבר. ואם לא היתה תועלת כדי לעורר אותנו לתיקון מעשינו, לא היו חז"ל מנהיגים צומות אלו.

גם מרן הרב אברהם קוק מגנה מי שמגזים בבכייה על מתים שכבר עברו מזמן, אלא אם כן יש תועלת מעשית לבכייה זו. כאשר התנגד לפעולותיהם של ציונים חילוניים בתקופתו שרצו להקים מדינה בלי כל קשר לתורה, וטענו לשחזר תפארת עצמאותינו מתקופת העבר הרחוק, לעג להם הרב. זו לשונו: "באפס (תעודה) [ייעוד] נכונה ונצחית וכו' אין ואפס הוא אצל השכל הטהור, רגש הצער הנפרז הזה. יעשה הדבר רק רושם של בוז, כמו הרושם שעושה אָם (א' מנוקדת צירה) פתיה שעשרות שנים אחרי שמת אחד מילדיה תעיק לכל הבא עמה בדברים, עם דמעותיה ויללותיה. וכו' כי המות הוא גלגל החוזר בעולם, והחיים חיים הם, וצריכים לחיות. 'אל תבכו למת יותר מכשיעור' וכו'" (מאמר אפיקים בנגב, מובא ב"אוצרות הראי"ה, מהד' תשס"ב, ח"ב עמ' 118-119). הרב אברהם קוק מלמד במשל שתיאר כי אין ערך לשאיפה להקים מדינה רק מפני שבתקופת ימי קדם

היתה לנו כזאת, אלא אם כן מפני שאנו רוצים לממש אידיאליים תורניים. המעורר על כך אבלות ישנה דומה למעורר תוגה מפני זכרון מת ישן נושן, ויש בכך פתיות.

אבל יש לשאול, האמנם? האם אין טעם לעורר זכרם של הקדושים וללמוד את הלקחים התורניים הראויים? ודאי שכן. וכאן ההבדל בין המגונה והמשובת. אם האדם מתאונן על מר גורלם של הרוגי השואה ואיננו לומד משם שום לימוד, שום תיקון, הרי זה בכי של פתיות. ויכול להיות שגם יגיע לכפירה בה'. יכול להיות שמרוב צער יגיע למסקנה של "אין דין ואין דין", ויגיע למבוכה של: הנה עוד דוגמא של "צדיק ורע לו", ומי אומר שיש השגחה פרטית של ה'? אדרבה, מרוב סיפורי תלאות עמנו בתקופה חשוכה היא, יש ויגיע מקצת העם לדיכאון ואף לעצבות כה עמוקה עד שיכחישו מעלתנו כיהודים.

אבל דרכה של תורה היא דווקא לרומם ולהלל את דרגתם של קדושי השואה שנהרגו על קידוש השם שעינו אותם וייסרו אותם מפני שהם יהודים. והללו זכו אל מעלה הנשגבה ביותר. "הרוגי מלכות אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתם" (בבא בתרא י', ע"ב). הללו הם יושבים בגן עדן סמוך לרבי עקיבא וחבריו! ואם סגנון הדברים הם כך, הרי טוב ומשובח לעורר זיכרונם.

כן כאשר אנו מתאבלים על חללי צה"ל (ביום שנקבע לזיכרונם, שבוע לפני יום עצמאות) בשום אופן אין לראות אותם כ"מסכנים". ברור שהללו שחירפו נפשם למען הצלת עמם, הללו שנתנו את המקסימום למען בניין ארצנו, הם הם המוצלחים בחיים. וגם כל עוונותיהם נמחקו ונמחלו ("כיון דלאו כי אורחיה מיית, הוא ליה כפרה", סנהדרין מז ע"א). הללו זוכים לאושר נצחי, למדרגה רוממה. והכל תלוי אם השיחה על עניינם בנויה על יסוד תורני או אם מבוססת על דברי שווא ותוהו, כמנהג הכופרים שבין האומות, ביום זיכרון שלהם.

כך בעניין הזיכרון לקדושי השואה חייבים להעמיד על נס את מדרגתם הנפלאה שהמשיכו במסורת ישראל לכל הדורות שמסרו נפשם על יהדותם. כי בכל נוראות מצוקותיהם, לא המירו דתם ולא כפרו ביהדותם. רבים מהם הלכו לכבשנים ובשפתותיהם שיר "אני מאמין באמונה שלימה" או בהכרזת "שמע ישראל". ולכן לנהוג מנהג סרק של קריאה בקול של רשימת שמותיהם ("לכל מת יש שם"), או בארגון נסיעותיהם של בני הנוער לראות את מחנות ההשמדה ובלי לצרף לכך את הלימוד והחינוך המתבקש ממה שאירע, הרי אלו פעולות שלא על פי התורה. התוצאה למעשה מזיכרון השואה צריכה להיות: "תראו מה שהאומות עוללו לנו! תראו שאין להיגרר אחרי תרבותם. גם כאשר מתעורר בקהל יצר ה"לינץ", רובם של אלו שהיו בעבר מכרים וידידים של יהודים, הצטרפו אל הרודפים והמציקים. [וכן גם אירע בפרעות חברון, בשנת תרפ"ט, משכינינו הערבים]. צריכים להחדיר בתלמידינו סלידה מהגויים לבל ירצו לבקר בחו"ל, וכל שכן לא לגור שם.

כל שכן כאשר יש מאיתנו המארגנים נוער ארץ ישראלי לצאת מהארץ ולנסוע למקומות שהיו שם מחנות השמדה, כלום זה מותר על פי ההלכה? יעינו בדברי רמב"ם (הלכות מלכים פרק ה', הלכה ט'). לא יכולה להיות מצוה אם היא נובעת מתוך דבר עבירה. אנו צריכים לצעוד בכיוון הפוך, לשתול בתוך תודעת תלמידינו "יותר לא חוזרים לאירופה!".

נחזור לשיטת הרמב"ם. כל מה שחז"ל הנהיגו לנו ענייני תעניות, לזכר חורבן המקדש, היה למען נתקן את מוסריותינו ולתקן את מעשינו. מורנו ר' צבי יהודה קוק זצ"ל הציע כהסבר אחד (מתוך כמה הסברים) למה ה' עולל לישראל שואה איומה זו. כך רושם דבריו ר"ש אבינר ("עיטורי כהנים", גליון 64, שנת תש"ן, עמ' 3-4): "עם ישראל קשור לגלות, בנפשו ובנשמתו. עד היום מתקשה הוא להינתק ממנה. גם גדולי ישראל התרגלו אליה. בא הרגע הגדול להינתק מן הגלות ולחסלה. הופיע ניתוח אלוקי, אכזרי ביותר, אך הוא היה הדרך היחידה לפתח את העם ממוסרותיו. השואה אינה עונש! איננו יכולים ורשאים להבין ולבדוק עונשים של אנשים שמתו על קידוש השם. אלא יש להתייחס לשואה כאל תהליך היסטורי ולבחון עובדות. עם ישראל אהב את הגלות והתחבר אליה, כאותו עבד המכריז 'אהבתי את אדוני' ואי אפשר לנתקו. הניתוח האלוהי הזה עניינו להשמיט את קרקע הגלות מתחת רגלי העם. מטרת זוועות הגלות היתה לזעזע ולעורר את העם ולעזוב את הגלות, ולעלות לארץ ישראל". עד כאן לשונו.

קדם אותו בזה הרב יהודה אלקלעי שבשנת תר"ח כתב: "כיון שלא התעוררו ישראל לשוב לארצנו ולנחלת אבותינו, התחילו הגזירות הגירושין והשמדות, מפני שהדבר תלוי בתשובה, שישבו ישראל לארץ" ("כתבי הרב יהודה אלקלעי", הוצ' מוסד הרב קוק, ח"א עמ' 277). וכן סבור המקובל הגאון ר' מרדכי עטייה זצ"ל (בחוברתו "סוד השבועה") והארכתי בזה ב"אוצרות התורה", מהדורה תשס"ה, עמ' 1002.

במלים אחרות, הסבל האיום של השואה היה מכוון מלמעלה כדי שיתעוררו היהודים בחו"ל ויבינו: "נמאס לנו כאן!". ואם נאמנים אנו להדרכה זו, מה שווה "מצעד החיים" אם לא מדגישים זאת שוב ושוב, לעצמנו ולאחרים, כי "אין לנו חלק עם אומות העולם". אמנם קשרי מסחר, כן. יחסים בינלאומיים מנומסים ומתוקנים, כן. אבל לא לבקר שם משום חמדת התיירות. [וגם בזה עוברים על "לא תחנם", לא תתן להם חן, עיין שו"ע יו"ד סי' קנא ס"ק יד].

חוששני שיש גם איזה אלמנט של "תיירות" כאשר בני נוער שלנו נוסעים לפולין, ובדרך נסיעתם מבקרים בעוד מדינות אירופה. במקום שתתעורר סלידה נפשית בהיותנו בארצות במ המיתו באכזריות נוראה את אבותינו [וה"טובים" שבאומות עמדו מנגד, ולא נתנו מחסה ומפלט ליהודים], יצר הרע עוד מעורר בנוער רגשי נועם מנימוסייהם החיצוניים של אומות העולם שבימינו. אמנם אלו שהם בעד הביקור

במחנות ההשמדה טוענים טעמי "חינוך", אבל החינוך האמיתי צריך להיות דווקא בכיוון אחר, שאין לעזוב את הארץ ושיש לגנות מי שבחר לגור בחו"ל.

אבות אבותינו גורשו מספרד. מסורת ביד הדורות שאין לבקר שוב בספרד. ושמעתי מפי מו"ר ר' שמואל טולידנו זצ"ל כי מסורת במשפחתו מהו הבסיס לשם המשפחה? כאילו שאלה ותשובה. "לחזור לטולידו? (עיר מוצאם שבספרד) לא ולא!" (בלשונם "נו" הוא מתורגם בעברית "לא"). טולידנו.

אין לעסוק במעשים ללא תנובה מחשבתית, וכך ניכר מי הוא בן תורה.